

פרשת גבורתה של הדסה למפל: מבט נוסף על הנצחת הנופלות בתש"ח

הדסה למפל נהרגה ב־31 במאי 1948. מדינת ישראל הייתה בת 16 ימים. הדסה הייתה בת 19 שנים ושלושה חודשים. חודשיים לאחר מותה הגיעו ארצה אמה רוזליה ואחותה סטלה.¹

ב־17 בנובמבר 1949 הן באו לבית העלמין בהר הרצל בירושלים עם קרובי משפחותיהם של חללי חטיבה שבע וחטיבת הראל, שנהרגו בקרב לטרון ובקרבנות נוספים בגוש עציון, בנווה־יעקב ובהר הרדאר, לטקס קבורתם של שרידי הגופות שהובאו מירדן.

מדינת ישראל הייתה אז בת שנה וחצי.

סיפוריה של הדסה למפל הוא סיפור גבורה של בחורה שנלחמה לבד בזחל"ם לאחר שהלוחמים האחרים נהרגו, והיא לא שמעה את הפקודה לסגת. זהו סיפוריה של נערה שבאה עם 'ילדי טהרן'² ורצתה להילחם על עצמאות המדינה בכל מחיר. גם במחיר חייה.

סיפוריה הוא סיפור של נערה שחצתה יבשות, לבדה, שידעה לשרוק מנגינות במדויק, שידעה לצייר במשיכת קו דיוקן אישי ופרטי, ושהתגעגעה כל הזמן למשפחתה. הסיפור הזה לא סופר בין סיפוריהם של יפי הבלורית והתואר, של מי שהלכו בשדות, ומי שצמתן הייתה מוטלת על כתפן. כבר בתחילת המלחמה סומן מגש הכסף, שעליו תובא עצמאות המדינה לעמה. מגש הכסף היה מגשם של נערים ונערות נוטפי "טללי נְעוּרִים עֲבָרָיִים". האם היה מקום בראשית המאבק למי שאינו כזה? האם היה מקום ל'הלינקות', גם אם הפכו ל'הדסות', בזיכרון הלאומי? האם היה להדסה למפל מקום בפנתאון הגבורה של מלחמת העצמאות?

¹ סטלה פרוכטר, אחותה של הדסה, נישאה, נולדו לה שני בנים, יש לה נכדים, והיא מתגוררת בתל־אביב.

² 'ילדי טהרן' היו קבוצה של כאלף ילדים ובני נוער שהגיעו ארצה במלחמת העולם השנייה דרך אירן (טהרן) לאחר שניצלו משטחי הכיבוש הנאצי. רובם היו יתומים, ורק מיעוטם הגיעו עם הורה אחד ואפילו שניים. לחלקם היו הורים שנשארו בברית־המועצות שמסרו אותם כסיכוי אחרון להצלחתם.

אלתרמן לא כתב עליה כפי שכתב על ברכה פולד,³ היא גם לא הייתה ידועה כְּזֶהָרָה לְבִיטוּב עם סיפור אהבתה לשמואל קויפמן. איש לא בדק את יומנה ואת מכתביה כמו את אלה של חנה סנש. גם בספר לטרון,⁴ שבו מביא המחבר רם אורן את סיפור הקרב על לטרון כרומן, מוזכרת למפל בקצרה, ולא נבחרה להיות גיבורת הרומן. עם זאת בגווילי אש⁵ הופיעו שניים מציוריה. רק כיוכל שנים לאחר מותה, במאי 1995, נמצא הרחוב הקטן המוביל אל הכנסייה המורמונית בירושלים ראוי לשאת את שמה.⁶

החלק הראשון בחיבור זה יעסוק בפרשת חייה של הדסה למפל. חלק זה מבוסס ברובו על יומנה, על עדויות ועל ראיונות אישיים עם אחותה ועם חבריה. בחלק השני, תיבדק השאלה מדוע נפקדה פרשת גבורתה של הקשרית, שנהרגה בקרב לטרון, מאתוס הגבורה של מלחמת העצמאות.

תולדות חייה

ילדות

משפחת למפל התגוררה בעיר נובי-סאנץ שליד קרקוב בפולין ליד פארק גדול. "משפחה אמידה תרבותית, אשר העניקה לילדיה ילדות מאושרת ומלאה זהר".⁷ הילדה הלינה למפל אהבה לבלות בפארק, במיוחד בסתיו שבו הייתה אוספת עלים יבשים, וכיסיה היו מלאי ערמונים.⁸ האב מאוריציור-משה עבד בבנק הדואר הפולני PKO. זו הייתה משרה ממשלתית טובה, שהבטיחה משכורת קבועה. האם רוזליה הייתה בבית. שתי הבנות סטלה הבכורה והלינה למדו בבית ספר פולני

³ ברכה פולד נהרגה מכדורי בריטים בליל וינגייט' (26 במארס 1946) כשפיקדה על חוליית הפלמ"ח בתל-אביב. את פולד תפס אלתרמן כדמות הנערה העבריייה. אלתרמן לא הכיר את הביוגרפיה שלה, כשם שמרבית חבריה לא הכירוה. למעשה, גם היא לא ידעה על התאבדות אביה, כפי שהעידה אמה לאחר נפילתה. חנה סנש, שאף היא אינה ילידת הארץ ועלתה לבדה, הפכה לדמות מופת לאומית שמייצגת את הלוחמת היהודייה בדור התקומה בגלל סיפור גבורתה. מפעל הנצחתה התבסס על יומנה, על שיריה ועל סוכני זיכרון מהצמרת השלטונית. מירה בן-ארי מניצנים נחשבה ללוחמת אמיצה, שלא נולדה בארץ והודרה מ'מגש הכסף' מטעמים פוליטיים ואחרים. נתן אלתרמן, "ברכה פולד", הטור השביעי, א, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, תשל"ז, עמ' 105.

⁴ רם אורן, לטרון, תל-אביב: קשת, 2002.

⁵ ראובן אבינועם (עורך), גווילי אש, ב, תל-אביב: משרד הביטחון, תשי"ב.

⁶ דוח 5, ישיבת הוועדה לשמות רחובות, עיריית ירושלים, 24.4.1995.

⁷ מאיר א'הד (עורך), יזכור לילדי טהרן, הוצאת הועד הציבורי להנצחת ילדי טהרן במלאת 35 שנה לעלייתם ארצה ו-29 שנה לעצמאות ישראל, תשל"ז, עמ' 75. יצוין כי הטקסט בספר זה זהה כמעט לחלוטין לזה של ספר יזכור.

⁸ עדות סטלה פרוכטר, אחותה של הדסה למפל, 1997, ארכיון בית הפלמ"ח (להלן: עדות פרוכטר).

והצטיינו בלימודיהן. עד לפרוץ המלחמה למדה הלנה ארבע כיתות, את לימודיה בבית הספר עשתה בקלות, היא קראה הרבה, ושפתה הייתה עשירה. הבית היה חילוני, הקשר עם הדת היה מצומצם, והקשר עם הציונות היה דרך כתבי עת. היא הייתה ילדה מלאת חיים, סקרנית ובוגרת לגילה ("אמא איך התחנת עם אבא, בגלל הרומן או בגלל התכלית?", שאלה).⁹

באוגוסט 1939, קודם שפרצה מלחמת העולם השנייה ב־1 בספטמבר, עברה משפחת למפל עם עובדי המשרד שבו עבד האב לעיר אחרת, מחשש לפלישת הגרמנים. כך החל מסע הנדודים של הלנה בת העשר. ראשית עברו למחוז המזרחי באזור טרנופול בפולין. כמה שבועות לאחר מכן עברו לקרובי משפחה בלְבוֹב. בשל קשיים נאלצה המשפחה לנדוד לאזור הרי הקרפטים. האב עבד במנסְקָת עצים, הלינה יכלה לקרוא בספרייה העשירה בדירת הדוד שבביתו חיו, אבל תקופה זו ארכה רק כחצי שנה.¹⁰

ב־29 ביוני 1940 נשלחו בני המשפחה מזרחה בקרונות רכבת לבהמות לעומק מרחבי סיביר. אחרי 18 ימים הגיעו למחוז טומסק, שהו שם שישה שבועות בלבד, ונשלחו לאורל. ההורים עבדו ביער, ושתי הבנות יצאו לעמוד בתורים לחלוקת אוכל. בפתיחה ליומנה כתבה הלינה:¹¹

אם רצונך להקשיב, אספר לך [...] הגענו לאוזבקיסטן הלוהטת. תחילה היה לנו שם רע מאד. מאוחר יותר קיבל אבא עבודה במשרד לפליטים פולנים ואיכשהו גלגלנו את חיינו בעוני. ארבע מאות גרם לחם נקודות ואבא – חמש מאות. זה לא עזר הרבה, הרעב המשיך בשלו. ואחר כך החורף הנורא, היוקר, ובחדר כפור ומחסור ואבא תולה והנה חלו אמי ואחותי ואני נאלצתי ללכת לבית יתומים דבר שלא הורי ולא אני רצינו בו. מוצא אחר לא היה.

בבית היתומים קיבלה הלנה אוכל טוב יותר וקראה עיתונים שהגיעו מלונדון. הלנה הייתה אחת מ'ילדי היום'; כלומר, ילדים ששהו ביום בבית היתומים ובלילה חזרו לבית ההורים.¹² כשנקרתה ההזדמנות לפינויו של צבא אנדרס מרוסיה לאירן, הוחלט לצרף אליהם ילדים שיוכלו להגיע מאירן לארץ ישראל. הדילמה במשפחת למפל הייתה קשה. האב רצה מאוד שהלינה תיסע. הוא חשב שבמצב הכלכלי הקשה, שבו הייתה נתונה המשפחה, יהיה זה נכון לשלוח את הבת הצעירה. הבת המבוגרת שהייתה בת שבע-עשרה תוכל להתקיים גם בכוחות

⁹ מהריאיון עם סטלה פרוכטר, יולי 2009 (להלן: פרוכטר, ריאיון).

¹⁰ פרוכטר, עדות.

¹¹ הדסה למפל, "יומנה של הלינקה", בתוך: בן ציון תומר (עורך ומתרגם), אדום ולבן וריח תפוחי הזהב (ילדי טהרן), ירושלים: הספרייה הציונית שעל יד הנהלת ההסתדרות הציונית, תשל"ב, עמ' 183 (להלן: למפל, "היומן").

¹² מהריאיון עם הדסה זוסמן-מונטג, יולי 2009 (להלן: זוסמן, ריאיון). הדסה מונטג הייתה עם הדסה למפל בבית היתומים בטומסק.

עצמה, אם יקרה הרע מכל, חשב. הלינה לא רצתה לנסוע. היא הייתה קשורה למשפחה והעדיפה לסבול, ולא להיפרד. היא ניסתה עד הרגע האחרון להניא את אביה מהחלטה לשלוח אותה. אחותה העידה שהיא הרגישה שהלינה מצפה ממנה שתלחץ על האב שישנה את החלטתו.¹³ המראה האחרון של הלינה, שנחרת בזיכרונה של סטלה אחותה, הוא של ילדה יחפה עם שיער גזוז (בבית היתומים גזזו את שער הילדים בשל חשש ממחלות) נעלמת בקצה הסמטה, כשתרמיל קטן העשוי מיריעות בד, על שכמה. זה היה ב־10 באוגוסט 1942. שליחי הסוכנות הקימו בטהרן בית יתומים, שנקרא 'בית הילד היהודי'. בית היתומים נוהל בתנאי מחסור חמור. בינואר 1943 הושגו רישיונות עלייה משלטונות המנדט, הילדים ומלוויהם יצאו למסע דרך קרצ'י שבהודו (היום בפקיסטן), משם לסואץ, ואז עלו על רכבות שהגיעו ב־18 בפברואר 1943 ארצה. ב־11 בינואר 1943 בהיותה בת 14 החלה הלינה לכתוב יומן:¹⁴

בוקר בהיר אחד ראינו אותה עוגנת בנמל. דונרה שמה ובה, באונייה הזאת, נתפסתי לרעיון הטוב לכתוב יומן. מפיו תוכל לשמוע וללמוד את המשך קורותיי. כן, שכחתי לומר לך שמרוב געגועים על יקירי התחלתי לצייר את פניהם. כשאני נופלת ברוחי אני מציירת. אסיים. אינני יודעת אם תאהב אותי. אני אשתדל להיות גלויה בפניך.

הדסה עם ילדי טהרן בקרצ'י, ינואר 1943
יוצרת מתצלום ישן: תמר ירדני; ויקיפדיה

¹³ פרוכטר, ריאיון.

¹⁴ למפל, "היומן", 11.1.1943, עמ' 183.

התבגרות בארץ ישראל

למפל הגיעה לארץ ישראל ונשלחה לבית הספר החקלאי לנערות בעיינות.¹⁵ לאחר שהות קצרה בפנימייה נשלחו הבנות הדסה מונטג, גבריאלה אלטר, מרים גולדשטיין והדסה למפל לקיבוץ גבעת-ברנר. הקבוצה הייתה באחריות המטפלת שרה ירקוני שרקמה קשרים אמיצים עמן. גבריאלה מכנה את הדסה "הילדה עם החתול". בכל מקום שאליו הגיעו בנדודיהן סביב הגלובוס, הצליחה הדסה לאמץ לעצמה חתול מקומי. גם בגבעת-ברנר טיפחה חתולים.¹⁶ בקיבוץ הוחלף שמה של הלינקה להדסה, ושם היא החלה להסתגל לאורח חייה החדש. "מה אתה אומר על חילוף שמי? המקומיים הללו לחיות אינם נותנים. איזה שם הוא הלינקה? רק הדסה. אבל בעיני זה בכלל לא מוצא חן ואני רוצה להוסיף להיות הלינקה"¹⁷, כתבה ביומנה. למפל וחברותיה שובצו למחזור ילידי שנת 1931. היא נפגעה קצת "שהשאירו אותה כיתה" בכיתה ז', כפי שכתבה לאחותה, אבל השלימה עם זאת מפני שהבינה שהחסירה הרבה חומר לימודי בשנות הברירה עם המשפחה. להשכלה המוזיקלית נודעה חשיבות רבה בקיבוץ גבעת-ברנר, ולמפל נהנתה מאוד מלימודי המוזיקה.

שוב קיבלתי גלויה מרוסיה. אמא כותבת לי שהם מחזיקים מעמד איכשהו ומתנחמים בעובדה שלי טוב. יקירי, כמה מתועבת אני שעזבתי אתכם. לפעמים יש לי ייסורי מצפון כאלה שבעצמי אינני יודעת מה ואינני יכולה לסלוח לעצמי. הם כל-כך סובלים בשעה שלי כל כך טוב. היום קיבלתי שמיכה והלילה אוכל אחרי ארבע שנים להתכסות בשמיכה משלי.¹⁸

מגיל חמש-עשרה היה לה חבר ושמו נתן מיר, מקבוצת-שילר. היא הייתה מושא לקנאת חברותיה על החבר הבוגר, הצבר הקיבוצני.¹⁹ בכיתה י"א הצטרפה למפל עם חברתה הדסה מונטג לתנועת 'המחנות העולים' ברחובות, וכתבה:²⁰

¹⁵ בתקופת שהותה הקצרה בעיינות הגיעו צלמים רבים מטעם מוסדות היישוב לתעד את ילדי טהרן. למפל מופיעה בצילומים אלה המדגימים את קליטת הילדים ואת השתלבותם בחיי הארץ.

¹⁶ שחר-פלזן הגיעה עם ילדי טהרן, אולם היא באה מבית יתומים בטורקיסטן. אלטר-קנובל הגיעה מהעיר של הדסה למפל נובי סאנץ בפולין. מהראיונות שערכה הדס ירקוני-רגב עם גבריאלה אלטר-קנובל ועם בתיה שחר-פלזן באפריל 2002 ומיומני גבעת-ברנר.

¹⁷ השם 'הדסה' ניתן ללמפל ולמונטג בקיבוץ מפני שהגיעו סמוך לחג הפורים. למפל, היומן, 28.3.1943, עמ' 189.

¹⁸ למפל, היומן, 7.11.1943, עמ' 198.

¹⁹ זוסמן, ריאיון.

²⁰ למפל, היומן, 21.3.1946, עמ' 219.

הדסה בפנימיית הנוער בעיינות, מארס 1943
יוצרת מתצלום ישן: תמר ירדני; ויקיפדיה

אנחנו באנו לארץ שלא מרצוננו הטוב פשוט זה יצא ככה. כמה טוב שאני יודעת להעריך את היותי כאן. אוהבת אני את הארץ. יש שאני מתפלאת איך אפשר להיות אידאליסט כל-כך גדול, אבל זה בא מעצמו. כל דבר בארץ יקר לי, ובייחוד האדמה. לעיתים קרובות בעבודה, כשאין רואים אני מנסקת אותה, ייתכן שזה קצת מצחיק להתלהב ככה, אבל ביומן זה מותר נכון? אתה הרי לא צוחק לי.

ב'מחנות העולים' התהדקה החברות שלה עם רחל ספיר-שניידמן בת גילה, וביתה ברחובות הפך להיות ביתה השני של למפל.²¹ ב-20 באוקטובר 1946 יצאה למפל עם חבריה מהתנועה להכשרה מגויסת בקיבוץ יגור.²² הגיוס הרשמי לפלמ"ח היה כחודש לאחר מכן, ב-10 בנובמבר 1946. במהלך שהותה בהכשרה ביגור נפרדה מהחבר שלה, שעזב אותה. היא התכנסה בעצמה והעדיפה לעבוד בחממת ורדים לבדה. מיגור עברה הקבוצה ב-19 בספטמבר 1947 למעוז-חיים והפכה ל'הכשרת מעוז'.²³ היא וחבריה להכשרה צורפו לפלוגה ד' (גדוד 1 בחטיבת 'פתח') בפיקודו של רחבעם (גנדי) זאבי. "גנדי לא אהב אותי", סיפרה ליה טון-אופנבך, והוסיפה:²⁴

²¹ מהריאיון עם רחל שניידמן, יולי 2009 (להלן: שניידמן, ריאיון).

²² שניידמן, ריאיון.

²³ שניידמן, ריאיון.

²⁴ מהריאיון עם ליה טון-אופנבך, אוקטובר 2009 (להלן: טון-אופנבך, ריאיון).

הוא שלח את כל מי שלא אהב ל'פורמנים':²⁵ הדסה למפל, הדסה מונטג, עדינה פטרזייל מרחובות ואותי. יצאנו ב-17 בינואר 1948 והגענו לבניין אגד בתל-אביב. משם נשלחנו להתייצב בחדר 16 בבניין הסוכנות ברחוב קרן היסוד, בירושלים, שעל דלתו היה שלט 'מ. פורמן'. בחדר הייתה המולה ותחושה של כוורת. עדינה ולמפל הוצבו מייד בליווי השיירות. בתחילה גרנו במלון 'נגה', וכשהגיעו מלוויים נוספים שוכנה מחלקה אחת בפנסיון 'ביקלי' ואנחנו, בבניין אבן נטוש ברוממה. בירושלים היו אז נוטרים שנסעו במשוריינים. כשהם נסעו אָתנו הרגשנו בטוחים. הדסה נמשכה לקלמן, נוטר בלונדיני ונאה מאוד.

בליווי השיירות ראתה למפל את השלמת תהליך היותה 'אחת משלנו'. כמו רבים מהעולים בשנים 1940-1947 עברה את מסגרות החברות (סוציאליזציה) המקומיות. במקרה שלה: חברת נוער קיבוצית, חברה בתנועת נוער ולוחמת פלמ"ח. היא הזדהתה באופן עמוק עם זהותה היהודית, עם מחויבותה לארץ ישראל ושאפה בכל מאודה לתרום ולהילחם למען המולדת. היא כתבה בעברית:²⁶

אומרים לפזר אותנו לאורך הגבול והתפקידים בוודאי לא יהיו מן הקלים אך אני כשלעצמי אפילו בלב שקט אוכל לומר כי אין בי פחד. להפך, רצון חזק דוחף אותי לעשות אחת ולתמיד משהו שהוא ממשי וגדול [...] יתכן שבימים אצטרך לעשות משהו ואז אעשה זאת בלב שקט ובכל הכוחות שמעולם לא היו בי.

ממכתבים שהגיעו אליה ממחנות העקורים ידעה, שאמה ואחותה הצליחו לשרוד את המלחמה. והיא נקרעה בגעגועיה אליהן. ביומנה היא כתבה: "חסר לי משהו. אינני יודעת מהו הדבר ואולי אני פשוט מתביישת להודות שיודעת אני, אך בימים האחרונים ובעצם בשבועות ובחודשים האחרונים אני מתגעגעת אל אמי ואחותי בצורה נוראה".²⁷

למפל ואופנבך יצאו לליווי השיירות. הן לנו במחנה שנלר בירושלים ובקיבוץ קריית-ענבים לשם הגיעו עם השיירות. דוד ישראלי יליד ירושלים סיפר שלמפל הצילה את חייו. בעת ההפגזה על קריית-ענבים נפגע מרסיס פגז, והוא איבד דם רב. למפל הגיעה בריצה תפסה את שני העורקים וחסמה את הדם. יומיים לאחר

²⁵ ה'פורמנים' היו מלווי השיירות מירושלים לתל-אביב. שמם בא מהביטוי האידי 'פואער' (סע; ומכאן פורמן – עגלון), ומהכינוי הפיקטיבי 'פורמן' שהיה על דלת החדר שבו היו מתכנסים בבית הסוכנות בירושלים.

²⁶ למפל, היומן, 24.10.1947 עמ' 226.

²⁷ שם, 5.7.1947, עמ' 224.

נעורי הדסה

* התצלומים בכפולת עמודים זו צולמו ב־22.3.1948 בירושלים; באדיבות ליה טון

ברכה שכתבה הדסה למפל לחברתה על גב הצילום שלה

פציעתו היא באה לבקר אותו בבית החולים 'ביקור חולים'. לאמו שהייתה ליד מיטתו אמר: "זו הבחורה שהצילה את חיי".²⁸ בפסח תש"ח שוחררו ה'פורמנים' לחופשה. למפל נסעה להתארח אצל אופנבך חברתה בחיפה, שסיפרה על הפגישה:²⁹

ידעתי שהיא נפרדה מאמה ואחותה, שאליהן היא התגעגעה מאוד, וקיבלה מהן מכתבים. היא הייתה עצורה ועצובה מחד גיסא, ומאידך גיסא צחקה הרבה. אולי כדי לשמח את עצמה. האמת, אף אחד מאתנו לא היה שמח אז. לא צחקו הרבה. כשהיינו בשיירות למפל הייתה חברותית יותר, הצטלמה הרבה. היה לה צורך עז להוכיח את עצמה.

השתיים חזרו ליחידתן אחרי פסח והתייצבו בראשון-לציון. משם נשלחו לתל-השומר. "היה ברור שחסרים קשרים ואז הדסה החליטה לצאת לקורס קשרים. מאז כמעט שלא היינו יחד. כשחזרה מקורס קשרים נשלחנו לחטיבה שבע ופוצלנו. הדסה הייתה הקשרית של יקי וג בזחל"מים".³⁰ אופנבך הוצבה במשוריינים.

למפל התרעמה על ההוראה שלא להוציא בנות לקרב. היא ניסתה את מזלה אצל חיים לסקוב, מפקד הגדוד, אולם הוא סירב להיענות לתביעתה לצאת להילחם. וג, מפקד הפלוגה, ציית להוראת לסקוב, אולם היא הייתה נחושה בדעתה להצטרף לחימה. ביום היציאה למבצע 'בן-נון ב', הקרב השני בלטרון, החליפה את האלחוטן בזחל"ם של וג המ"פ.³¹ שבוע לאחר הכישלון הצורב של מבצע 'בן-נון א', בלילה שבין 24 ל-25 במאי 1948, התחולל בליל 31 במאי 1948 מבצע 'בן-נון ב', שבו קיפחה את חייה.

הקרב

מבצע 'בן-נון ב' היה ניסיון נוסף לכבוש את משטרת לטרון במהלך שנועד לפרוץ את ציר התנועה לירושלים הנצורה.³² המבצע נערך עם פלישת צבאות ערב שבועיים לאחר הכרזת העצמאות. משטרת לטרון לא נכבשה, וירושלים ניצלה בזכות הדרך שעקפה את מרחב לטרון, 'דרך בורמה'. במהלך הקרב על הדרך לירושלים נהרגו רבים מלוחמי חטיבת הראל וחטיבה שבע, ובהם חיילי גח"ל

²⁸ מהריאיון עם דוד ישראלי, יולי 2009.

²⁹ טון-אופנבך, ריאיון.

³⁰ טון-אופנבך, ריאיון.

³¹ מהריאיון עם אפרים קמר-אפרתי, אוקטובר 2009.

³² מבצעי בן-נון א' וב' נועדו לכבוש את משטרת לטרון במערכה לפריצת המצור על ירושלים.

(גיוס חוץ לארץ) רבים.³³ בלילה שבין 30 ל-31 במאי 1948 יצא גדוד 73 של חטיבה שבע, שבו שירתה למפל, לבצע את משימתו במבצע 'בן-נון ב'. משימת הגדוד הייתה לתקוף את משטרת לטרון מהגזרה המערבית. חמישה זחל"מים פנו לכבוש את מצודת המשטרה, שהייתה בידי כוחות הלגיון הירדני. על החבלנים שצורפו לזחל"מים הוטל לפרוץ פתח בקיר המצודה כדי לאפשר כניסת כוחות רגליים. הקרב החל סמוך לחצות הליל, והוא אמור היה להסתיים לפני עלות השחר. בזחל"ם המ"פ וג היו הנהג, אוטו גרובר והקשרית הדסה למפל. לסקוב הבחין בראשה של למפל המפעילה את מכשיר הקשר מדגם מ"ק 19. למרות פקודתו המפורשת שלא תצא, הוא לא הגיב למראה האלחוטאית בזחל"ם המ"פ.³⁴ גם איתן ירקוני היה על הזחל"ם של וג עד שפקד עליו המ"פ לרדת ולהכווין את שאר הזחל"מים. מירי כוחות הערבים במשטרת לטרון נפגע וג המ"פ, והורה ללמפל להודיע בקשר על נסיגה. למפל דיווחה בקשר על הפציעה והעבירה את פקודת הנסיגה. הירי נמשך. וג השתתק. לוחמי זחל"ם החבלה פתחו את ברזי הלהביור ושטפו באש את אשנבי הירי שבכניין המשטרה. בכל אותו הזמן נשמע במערכת הקשר קולה, ולפתע נשמעו צעקות שקראו לנסיגה. ירקוני התקרב לזחל"ם המ"פ ונוכח שהוא עולה בלהבות.³⁵ המ"פ נהרג, הנהג נסוג, ולמפל נשארה צמודה למכשיר הקשר והמשיכה לשדר. השדר האחרון שלה היה "אלו רגעים אחרונים שלנו, כולם פה נהרגו או נפצעו, תמסרו ד"ש לחבר'ה".³⁶ לאחר מכן היא ירתה ב'סטן' לעבר עמדות הלגיון וצעקה לחיילי הלגיון: "חביבי מה עם מוחמד בעוד שני רגעים תמותו".³⁷ אומץ לבה וקור רוחה הדהימו את חיילי הלגיון. בדיוני שביתת הנשק נהגו הקצינים הירדנים להזכירה בפגישותיהם עם קציני צה"ל כמופת לעוז רוחן של החיילות הישראליות.

³³ אלוף שלמה שמיר, מפקד חטיבה שבע בקרבות לטרון, העלה במחקרו שבמבצע בן נון ב' נהרגו 23 לוחמים, ששמונה מהם היו עולים חדשים (שליש). בנתחו את טבלת התפלגות חללי גדוד 72 מצא כי 15 מתוך 43 החללים עלו ארצה בשנת 1948, מכאן שגם כאן כשליש מההרוגים היו עולים חדשים. חמישה מתוך 11 הנופלים בחצר לטרון מחללי גדוד 73 היו עולים חדשים, כלומר כמחצית. שלמה שמיר, בכל מחיר לירושלים, תל-אביב: מערכות ומשרד הביטחון, 1994, עמ' 491 (להלן: שמיר, בכל מחיר לירושלים).

³⁴ אריה יצחקי, לטרון: המערכה על הדרך לירושלים, א, ירושלים: רנה, 1982, עמ' 260 (להלן: יצחקי, לטרון).

³⁵ איתן ירקוני, "המצור בירושלים לקרבות לטרון", שריון, 20 (אייר תשס"ד), לטרון: עמותת יד לשריון, עמ' 44.

³⁶ שמיר, בכל מחיר לירושלים, עמ' 284.

³⁷ ראיס מוחמד אל-רוסאן, "מערכות שער הגיא", בתוך: בעיני האויב: שלושה פרסומים על מלחמת הקוממיות, תל-אביב: מערכות, 1954, עמ' 187.

משטרת לטרון לא נכבשה במלחמת העצמאות, וגופות החיילים ההרוגים נותרו בשטח האויב. גופות הנופלים בקרב אותרו וזוהו בידי הרב הצבאי סא"ל שלמה גורן והובאו ב־17 בנובמבר 1949 לקבר ישראל.

הבאת למפל למנוחות

עם סיום הקרב נודע דבר נפילתם של וג המ"פ והדסה למפל הקשרית. הידיעה התפשטה באיטיות בגלל תנאי התקשורת באותם הימים. חברותיה הקרובות שמעו על מותה רק לאחר יותר משבוע ימים.³⁸ רוזליה וסטלה למפל, אמה ואחותה של הדסה, הגיעו לארץ ב־20 בספטמבר 1948 ממחנות העקורים בגרמניה. הן שוכנו בבית עולים בקריית־שמואל ליד חיפה. האם והאחות לא הצליחו לאתר את הדסה, ואיש לא הודיע להן על נפילתה. המברקים ששלחו ליגור ולמעוז־חיים חזרו כלעומת שבאו משום שבקיבוץ לא ידעו בדיוק מי היו חברי ההכשרה, ולא הכירו את למפל. חבריה לא אזרו עוז לבשר להן את הבשורה המרה.³⁹ רק לאחר כמה ימים בארץ הגיעה בחורה אל הדירה בקריית־שמואל, מסרה תצלום של למפל, ובו תאריך הנפילה שלה. המבשרת האלמונית השאירה הודעה אצל השכנים בנוסח: "תגידו להן שהייתי ומסרתי את התמונה". סטלה פרוכטר, אחותה של למפל, ציינה כי הבחורה האלמונית שמחה בוודאי שלא הייתה צריכה לפגוש אותן ולבשר להן אישית את הבשורה המרה.⁴⁰ כשנה לאחר מכן, כשהתגוררו בתל־אביב, קיבלו בנות המשפחה את המידע על הבאת הגופות לארץ. הן הגיעו לטקס הבאתה למנוחות ב־17 בנובמבר 1949 בהר הרצל. בטקס פגשו את חברתה של הדסה, עליזה רביב, ואת אמה. השתיים הגיעו לטקס מפני שהדסה התארכה בביתן בעבר.⁴¹

זיכרון והנצחה – האישה האחרת

ומי זָכֹר? וּבְמָה מְשֻׁמְרִים זְכָרוֹן?

[...]

אֶכְל שְׁמוֹר הַזְּכָרוֹן הַטּוֹב בְּיוֹתֵר הוּא

לְשִׁמְרוֹ בְּתוֹךְ הַשְׂכָּחָה שְׁאֵף זְכִיכָה אַחַת

לֹא תוּכַל לְעוֹלָם לְחַדֹּר לְתוֹכָה וּלְהַפְרִיעַ אֶת מְנוּחַת הַנְּצִיחַ שֶׁל הַזְּכָרוֹן.⁴²

³⁸ וינקלר, זוסמן, שנידמן ואופנבך, ראיונות.

³⁹ שוש וינקלר, ריאיון; נתיבה בן־יהודה תיארה בספרה את הקושי באיתור משפחת הרוג ומסירת ההודעה למשפחה: "אנחנו לא יודעים מי הם, אף אחד אצלנו לא מכיר אותם [...] רק לבוודים היה כבר ניסיון של ממש עם ההרוגים". נתיבה בן־יהודה, 1948 – בין הספירות, ירושלים: כתר, 1981, עמ' 37 (להלן: בן־יהודה, 1948).

⁴⁰ פרוכטר, ריאיון.

⁴¹ מהריאיון עם עליזה רביב שערכה הדס ירקוני־רגב, 2002.

⁴² יהודה עמיחי, פתוח סגור פתוח, ירושלים: שוקן, 1998, עמ' 177 (להלן: עמיחי, פתוח סגור פתוח).

כדי לבחון מה נשמר בזיכרון הקולקטיבי הישראלי ומה נפקד ממנו, יש לבדוק אלו דמויות ומיתוסים התעצבו ונצרכו בכור ההיתוך של הזיכרון הקיבוצי הישראלי, מה נוסף לו במהלך השנים, ומה קם כעוף החול לאחר שנות שכחה ותובע את מקומו. מלחמת העצמאות היא נדבך מרכזי בזיכרון הלאומי. זו הייתה מלחמה שהייתה עליה הסכמה ציבורית. מלחמה שנתפסה כמלחמת מגן, שיש להתברך בהישגיה, כלומר בהקמת המדינה.⁴³ למרות מספרם הרב של הנופלים קיבל היישוב את הקורבן העצום מתוך צידוק והשלמה "כי אין מדינה נתנת לעם על מגש של כסף".⁴⁴ מספרם הרב של הנופלים כלל מספר רב של בני היישוב שכונו – דור בארץ.⁴⁵

פעולת ההנצחה לזכר הנופלים במישור הלאומי התנקזה בתחילה בשני פרסומים: ספר יזכר וספר גוילי אש. בספר גוילי אש שהיה קריא, חי ובעל ביטוי אישי ועז יותר מספר יזכר, מופיעים 455 מנופלי תש"ח, שהניחו עיזבון כתוב בשפה העברית (חלק קטן מהחומר תורגם). למפל, ששניים מציוריה מופיעים בגוילי אש, היא אחת מ-77 נופלים המיוצגים בספר שהגיעו ארצה בשנים 1940-1947. כל שאר 378 הנופלים הנזכרים בספר היו ילידי הארץ. כ-500 חוברות זיכרון אישיות יצאו לאחר מלחמת הקוממיות.⁴⁶ למפל לא זכתה לחוברת הנצחה. חלק זה של המאמר ימוקד בשאלות הנוגעות לחסר הזה: מדוע נפקד מקומה מהזיכרון הקולקטיבי? האם נועד לה מקום כבר בעת הבנייתו? האם היה מקום ללוחמות בזיכרון הקולקטיבי של מדינת ישראל? מי הייתה הנערה העבריינה וכיצד הובנתה דמותה?

כדי שאירוע או דמות מסוימים ייהפכו לדגם מופת והשראה, עליהם למלא לפחות שלושה תנאים חיוניים:⁴⁷

⁴³ עמנואל סיון, "תעודה: ההורה השכול כקורבן חי", אלפיים, 16 (תשנ"ח), תל-אביב: עם עובד, עמ' 73 (להלן: סיון, "ההורה השכול").

⁴⁴ דברי חיים ויצמן שבהשראתם נכתב הטור השביעי: "מגש הכסף", 19.12.1947, הטור השביעי, עמ' 154.

⁴⁵ ההגדרה 'דור בארץ' מתייחסת, בדרך כלל, לשכבת הצעירים הצברים לוחמי המערכה לעצמאות, שמרביתם היו חילונים, חניכי תנועת נוער חלוצית ובני ההתיישבות העובדת ממוצא אשכנזי, שיוחסו להם תכונות ערכיות ומוסריות. ראו: דן הורביץ, תכלת ואבק: דור תש"ח דיוקן עצמי, ירושלים: כתר, 1993, עמ' 94; אניטה שפירא, "דור בארץ", אלפיים, 6 (תש"ן), תל-אביב: עם עובד, עמ' 178-203; עוז אלמוג, הצבר דיוקן, תל-אביב: עם עובד, תשנ"ז, עמ' 187-208 (להלן: אלמוג, הצבר).

⁴⁶ עמנואל סיון, דור תש"ח: מיתוס דיוקן זכרון, תל אביב: מערכות ומשרד הביטחון, תשנ"א, עמ' 123-124 (להלן: סיון, דור תש"ח).

⁴⁷ יהודית תידור באומל, גיבורים למופת: צנחני היישוב במלחמת העולם השנייה והזיכרון הקולקטיבי הישראלי, שדה-בוקר: מכון בן-גוריון, תשס"ד, עמ' 86-97, 132-140 ו-310-317 (להלן: באומל, גיבורים למופת); סיון, דור תש"ח, עמ' 73-101 ו-119-166; ניר מן, זהרה

- א. סיפר (נרטיב) – גילוי הגבורה בפרשת הקרב;
- ב. רלוונטיות – משמעות אקטואלית לסיפר ההנצחה;
- ג. סוכני זיכרון – משפחה, חברים, ארגון, שידחפו ויישאו במאמץ של הטמעת הזיכרון באמצעות סוכני הזיכרון: מערכת החינוך, מוזאונים, צה"ל, ספרות, סרטים, טקסים, עצרות וכיו"ב.
- ד. ניתן לומר שלהשלמת דמות המופת דרושים, בדרך כלל, שני יסודות נוספים:
- ה. עיזבון (במקרה של גיבור שנהרג) – יומן, כתבים, יצירה אמנותית, המהווים מסד להבניית הזיכרון;
- ו. קסם אישיתי – ממד פריזמטי, חזות חיצונית מיוחדת (יופי, אתלטיות כמו גם נכות או צלקת סגולית).

נראה כי בסיפורה של למפל התקיימו לפחות שני התנאים הראשוניים. עדיין, בדיקה יסודית תראה, כי היא הייתה במוחה כמו בחייה "מי שהלכה סביב המעגל ולא חצתה אותו במרכז".⁴⁸ הדיון אפוא בשאלת הנצחתה בחלק זה ינסה לבחון את הנצחת הנשים, מי הם סוכני הזיכרון במקרה של למפל, והאם בחלוף השנים ועם השינויים המתרחשים בחברה הישראלית ובתרבות הזיכרון שלה יתפנה מקום ב'מגש הכסף' גם להדסה למפל, לוחמת שנהרגה בקרב? המסד התאורטי לדיון מבוסס על חיבורים קיימים: פרקי זיכרון והנצחה לחללי מלחמת העצמאות וקרב לטרון, מאמרים ודיונים על אודות מיתוס לטרון, ראיונות אישיים, ניתוח יומנה של למפל ומחקרים על אודות הנצחה וזיכרון, הנצחת נשים, הנצחת ה'אחר' והזיכרון הקולקטיבי הישראלי.

לשאלת הנצחת נשים במדינת ישראל

ההתעניינות המחקרית בנשים מתבססת בעשורים האחרונים ותופסת מקום הולך וגדל עם התפתחות לימודי נשים ומגדר. השינויים החברתיים והפוליטיים העוברים על החברה הישראלית מאפשרים לבדוק את מקומה של הלוחמת העבריייה ולנסות לראות מדוע נפקד מקומה מלוח הזיכרון הקיבוצי. "שוב ושוב מתוארים היפים, בעיקר הזכרים שהאתיקה שלהם היא הקרבה, התנדבות, הרעות, הקולקטיב, לתת ולא לקחת, אליפלט או דודו".⁴⁹ בפרוץ מלחמת העצמאות היה

לביטוב: גיבורת מופת או מיתוס?, חיבור לשם קבלת התואר מוסמך במדעי הרוח, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ד, עמ' 5-8.

⁴⁸ שניידמן, ריאיון.

⁴⁹ חנה נווה, "על האובדן על השכול ועל האבל בהווה הישראלית", אלפיים, 16 (תשנ"ח), תל-אביב: עם עובד, עמ' 85.

הפלמ"ח הכוח הצבאי המאומן ברמה המבצעית הגבוהה ביותר, ולכן הוטלו חטיבותיו לשדות הקרב המכריעים והגורליים בזירות הלחימה. מספר הנשים בפלמ"ח היה הגבוה ביותר מבין שאר היחידות, ולכאורה לא היה הבדל במעמדן ביחס לגברים, אבל רק לכאורה. מקומן של הנערות במלחמת העצמאות הוא מובהק אם כי בקרב עצמו השתתפו מעטות. המשורר כתב אומנם "אחת מבנות הזמן שפגגרים עשו כל מלאכת איש ומעשיו",⁵⁰ אבל במציאות הלוחמות היו מיעוט קטן בלבד. רובן היו כמו אותה 'רותי' "המזפה באלו החופים".⁵¹ בזמן המאבק ניתנה הוראה לשתף את מרב הבנות. אף שרק בודדות השתתפו, הן לא הכזיבו. במהלך חודשי המלחמה הוצאה הלוחמת בהדרגה מכל תפקידי הלחימה. הבחורות התמרמרו: "בנות שהתאמנו שנים אימוני שדה תוך מאמצים, הוטלו לפתע הצדה ללא הסברה מתאימה ויד מכוונת".⁵² הן תהו למה עולים חדשים שהגיעו לא מכבר יכולים להילחם, והן שעברו הכשרה רעיונית ומעשית לא תוכלנה להילחם בשל מינן. "ועם כל הערכה לאנשים שהלכו ישר מן הספינה אל המלחמה לא משנה העובדה שאימונם מועט, את השפה והארץ אינם יודעים ובעיקר מטרת המלחמה אינה נהירה להם".⁵³ בספר שנכתב שלושים שנה מאוחר יותר תיארה נתיבה בן-יהודה שהייתה מפקדת, סירת, חבלנית ואף כוננתה 'השדה הצהובה' בפי הערבים, את מעמדן של הבנות הלוחמות והמפקדות:⁵⁴

היינו צריכות להילחם נגד הבוז ונגד הלעג ולעמוד על זכותנו לשכנע שבדעה שלנו צריך להתחשב כמו בדעה של הזכרים סביבנו וזה קרה כל רגע, כל שעה, עם כולם, גם עם המפקדים שלנו, גם עם הפקודים שלנו והכי הרבה אולי עם השווים לנו. את הלוחמות שכחו. מראים רק אחת עם כאפיה, ויש אחת עם אקדח על התחת אבל הלוחמות לא מוזכרות. כשהיינו שרות את המנון הפלמ"ח היינו שרות כל בחור וטוב לנשק, בחורה על המשמר, לפחות שיזכירו אותן, לפחות על המשמר והיינו ממש רבות ונלחמות על זה.

ההכרזות על שוויוניות לא הגיעו לכדי מימוש מובהק בשדה הקרב או בשימוש בדמויות נשים לוחמות כסמלי דוגמה אישית. עם זאת, דמויות הנשים המעטות שאכן שירתו כלוחמות במלחמת העצמאות ואף נהרגו בה – הקנו ממד נוסף לדמות הנערה העבריינה, 'היהודייה החדשה' שאף הפכו לסמל בארץ ובעולם.

⁵⁰ נתן אלתרמן, "סיפור מלילה", עיר היונה, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 48.
⁵¹ חיים חפר, השיר "רותי", בתוך: שרהלה שרון ועמוס פורת (עורכים), עם ישראל שר, ירושלים: כתר, 1988 עמ' 142.
⁵² רחל סבוראי, "לשיתוף הבנות בלחימה", פלמ"ח, 70, 22.8.1948, עמ' 49.
⁵³ שם, עמ' 50.
⁵⁴ בן-יהודה מלינה בקטע קודם בספרה שרק הרוגה אחת הוזכרה (ברכה פולד), ולפי האזכור לא ברור שהיא נלחמה. בן-יהודה, 1948, עמ' 296.

כשחזרו כולם משדה הקרב לחברה כמו החברה הקיבוצית שדגלה בשוויוניות, חזרו הנשים להשתלב בתפקידים מסורתיים במטבח או בטיפול בילדים.⁵⁵ ההנצחה הממלכתית והעממית דאז עסקה בקורבן הקולקטיבי כמו כ"ג יורדי הסירה, מחלקת הל"ה, הרוגי שיירת יחיעם, נופלי גוש עציון ועוד. לא רבים היו היחידים שבלטו בהנצחת דמותם מייד בתום מערכות העצמאות כמו יחיעם ויץ, דני מס, וזהרה לְבִיטוּב. מערכת החינוך, ערוץ ההנצחה המובהק ביותר במדינת ישראל דאז, אימצה שתי נשים: חנה סנש, "הצנחנית שלא שבה", וזהרה לְבִיטוּב ש"אהבה עד מוות".⁵⁶ שתייהן היו דמויות מופת, כפי שמשקף הדבר ביומנים ובכתבים שהותירו. יומניה של זהרה לְבִיטוּב שימשו חומר לספר ביוגרפי שכתבה עליה דבורה עומר, שהומחז להצגת תאטרון ואף עובד לטלוויזיה. חנה סנש כתבה שניים משירי הזיכרון 'אלי אלי' ו'אשרי הגפרור',⁵⁷ המופיעים בטקסי זיכרון רבים – רשמיים ושאינם רשמיים. סיפורה של זהרה מתייחד גם במיתוס שצמח סביב סיפור אהבתה לשמוליק קויפמן.⁵⁸ עם זאת נשים אחרות שנהרגו בקרב, כמו ברכה פולד שנהרגה "עַת הַבְּרֶן־גֵן יָרַק בָּהּ עוֹפְרֶת",⁵⁹ מירה בן-ארי מניצנים, שיצאה עם המפקד כדי לשאת ולתת עם חיילי הכוח המצרי ונהרגה מאשם, או הדסה למפל, שסיפורה מובא כאן – לא זכו להנצחה רשמית או בלתי רשמית של מדינת ישראל בעשורים הראשונים לקיומה. שנים אלו, שנות החמישים והשישים של המאה הקודמת, התאפיינו באווירה המיליטנטית שלהן. תופעה זו התעצמה נוכח מצבה הביטחוני הקשה של מדינת ישראל. האישה תפסה את מקומה כ'אשתו של', כמי שאמורה לטפח ולתמוך בקריירה הצבאית של בעלה ולהתרכז בגידול הילדים ובאחזקת הבית. בחוק גיוס החובה, התשט"ו-1955, החל על נשים ועל גברים כאחד, היה טמון לכאורה פוטנציאל להגדלת השוויוניות. אולם בפועל מילאו החיילות תפקידי משרד והוכשרו לתפקידי שירות, בבחינת "הטובים לטיס הטובות לטייסים".⁶⁰ הדסה למפל, כמו ברכה פולד ולוחמות אחרות, לא היו מודל המשמש מענה לצורך קיים. סיפור אהבתה

⁵⁵ סילביה פוגל-ביז'אוי, "אמהות ומהפכה המקרה של נשים בקיבוץ 1910-1948", שורשים, ו, תל אביב: הקיבוץ המאוחד ויד טבנקין, 1991, עמ' 149.

⁵⁶ עודד בצר, הצנחנית שלא שבה, תל-אביב: י. שרברק, 1984; דבורה עומר, לאהוב עד מוות, תל-אביב: י. שרברק, 1980.

⁵⁷ חנה סנש, "אשרי הגפרור" ו"הליכה לקיסריה", יומנים שירים עדויות, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1994, עמ' 221 ר' 227.

⁵⁸ ניר מן, "זהרה לביטוב: גיבורת מופת או מיתוס?", קתדרה, 118 (טבת תשס"ו), ירושלים: יצחק בן-צבי, עמ' 148.

⁵⁹ נתן אלטרמן, "ברכה פולד", הטור השביעי, א, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשל"ז, עמ' 105.

⁶⁰ עוז אלמוג, "חלוצה צברית עקרת בית יאפית: שינויים בדמות האישה הישראלית ובמעמדה החברתי", בקורת ופרשנות, 34 (קיץ תש"ס), רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 24-25.

של זהרה תאם את הצורך בגיבורה שהילת הרומנטיות היא המלווה אותה, ולא הילת הלוחמת.

עשרים ואחת לוחמות נפלו מתוך שורות הפלמ"ח.⁶¹ לוחמות נוספות נהרגו משורות ארגון 'ההגנה', וממתחרות הארגונים 'הפורשים' – האצ"ל ולח"י. נשים מהאוכלוסייה האזרחית נהרגו בהתקפות ובהפצצות על יישובי ספר ועל ערי ישראל. ההנצחה ללוחמות, בעיקר לחברות קיבוצים שהיו שותפות להגנת הקיבוץ, מייד לאחר המלחמה, התרכזה באנדרטאות. הן מופיעות בהן כלוחמות לצד הגברים, כאם המניפה את ילדה אל על בעין-גב, אנדרטה המנציחה את שמחת החיים ואת האימהות של האם המגינה על ילדה ועל ביתה, וכחלק מקבוצה.⁶² בשנים שלאחר מלחמת העצמאות היה מקום גדול למילה הכתובה, ומלבד ההנצחה השוויונית בספרי היזכר, בטקסים הממלכתיים (בדמותם של הנערה והנער אצל אלתרמן במגש הכסף⁶³) – נותרו דמות הלוחמת ודמות הלוחם כדמות עלומה וקטפסית (סטריאוטיפית) למדי. דמות הנערה העבריינה שהעלה אלתרמן על נס בעיר היונה במחזור השירים "סיפור מלילה" מבוססת על דמותה של ברכה פולד, לוחמת הפלמ"ח, שנהרגה בליל וינגייט. אף שפולד לא הייתה ילידת הארץ, הדמות המתוארת מורכבת לכאורה מכל אותם רכיבים שבנו את דמותה של הצברית הארץ-ישראלית; אחת מבנות דור בארץ.

יש בה את "תו התם, הַנֶּחֱדָה" של מי שהלכה לצריף התנועה, מתקיים בה מוטיב הקורבן שעוקד השבט "הַשׁוֹקֵט מִדַּעַת נְהַמְצִיב בְּנוֹתָיו בְּשָׁעָרִים", והיא אחר כך אנך ופלט המשמשים כמדד למודל הערכי מוסרי שיש להתיישר לפיו בימי השגרה והחולין בעתיד לבוא.⁶⁴ דמותה האמיתית של ברכה פולד ירוקת העיניים שבאה משם, מברלין, בדומה להדסה למפל, היא דמות של צעירה המבקשת להשתלב באורח החיים המקומי-יילידי, להידמות לצברים, אבל תמיד נושאת על כתפיה את משא הזרות של מי שבאה מ'שם'.⁶⁵ למפל השתייכה לילדי טהרן ה'אחרים', 'ילדי הצל'. תרומתה, כמו גם תרומתם של כל 'העולים החדשים' שהגיעו במהלך מלחמת העולם השנייה ובשנים שאחריה, אינה נופלת מתרומת

⁶¹ זרובבל גלעד (עורך), ספר הפלמ"ח, ב, תל-אביב: ארגון חברי הפלמ"ח והקיבוץ המאוחד, תשט"ז, עמ' 1021-1049; איה גוזס-סבוראי, פלמחאיות במלחמת תש"ח, עין-חרוד מאוחד: מערכת – קיבוץ דליה, 1997, עמ' 8.

⁶² יהודית תידור באומל, "היינו שם אתם": הנצחת נשים באנדרטות לזכר הנופלים במדינת ישראל, העבריות החדשות – נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר, ירושלים: יד יצחק בן-צבי, תשס"ב, עמ' 444 (להלן: באומל, "היינו שם אתם").

⁶³ אלתרמן, שם, עמ' 154.

⁶⁴ הציטוטים בפסקה מתוך: אלתרמן, עיר היונה, עמ' 41-56.

⁶⁵ שרי גל, ברכה פולד, תל אביב: ספריית פועלים, 1999.

בני דור תש"ח. אולם למפל תפסה את עצמה כ'אחרת', וכזו היא גם הייתה בעיני זולתה.

סיפור גבורתה: קרב לטרון והמאבק על הזיכרון

מבצעי 'בן-נון' א' וב' היו שני קרבות שנערכו בתוך שבוע כדי לכבוש את משטרת לטרון. שני הקרבות הללו עמדו במוקדן של מחלוקות אחדות: (1) המחלוקת על נחיצות הקרב; (2) סוגיית הכישלון וייחוס האשמה בכישלון; (3) השתתפות העולים החדשים וחלקם בקורבנות (שבהחלט לא היה גדול כפי שנדמה היה מייד לאחר הקרב); (4) העוינות בין יוצאי הצבא הבריטי לבין מפקדי הפלמ"ח, ובין האחרונים לבין בן-גוריון.

על קרב 'בן-נון' א' נכתב רבות, ועל אודותיו ניטש למעשה המאבק על הזיכרון. למפל השתתפה בקרב 'בן-נון' ב', וסיפור גבורתה ונפילתה לא קיבל את הביטוי הראוי לו. הקרב על הזיכרון החל כבר בסוגיית מקומם של אנשי הגח"ל בקרב 'בן-נון' א'. הביטוי הבולט הראשון לביקורת על 'הקרב' של לוחמי הגח"ל בקרב לטרון מצוי בשירו של אלתרמן "אחד מן הגח"ל" שפורסם בטורו בדצמבר 1948:⁶⁶

מספון אָנָה מְתוֹדֶדֶת / הוא יָרַד אֶל רְצִיף הַנֶּמֶל / וְחִפְתָּה בְּרִצִּיף לוֹ מוֹלְדֶת / בְּדָמוֹת
אוֹטוֹ צָבָאִי נֶסְמֵל / היא אֶת שְׁמוֹ בְּחוֹתְמַת הַטְּבִיעָה / היא הַשְּׁלִיכָה בְּגִדָיו אֶל הַשֶּׁקַּ /
וְשׁוֹבְעָה נוֹרָאָה היא הַשְּׁבִיעָה / לְקוֹלוֹ שֶׁל הַגֶּשֶׁם הַדֵּק / [...] כִּי נָק אֶת תִּיּוֹ פְּלִיטִי
חָרָב / הוא קָבַל עַל הַחוּף מִיָּדָה / אֶבֶל גַּם אֶת תִּיּוֹ אֵי בְּעָרְבֵי / הוא הִשִּׁיב בְּנִפְלוֹ
בְּעֵדָה.

לאחר מבצע 'בן-נון' א' חדלה פלוגה ב' של גדוד אלכסנדרוני מלהתקיים, ומספר החללים לא היה ברור. רבים נעדרו ותיאורים קשים היו לנסיגה, לחוס הכבוד, לנפילת המפקדים ולהישארות גופות החיילים בשדה הקרב.⁶⁷ משטרת לטרון נותרה מחוץ לגבול, ובמשך 19 שנים עקפה הדרך לירושלים את המתחם שנותר כסמל לכישלון צורב. רק לאחר מלחמת ששת הימים וכיבוש משטרת לטרון החלה התעניינות מחודשת בסיפור לטרון. מן הראשונים שהציגו גרסה שונה היו דומיניק לאפייר ולארי קולינס בספרם 'ירושלים ירושלים'. השניים, עיתונאים זרים, שהיו משוחררים מקשרים וממחויבויות ישראליות. הם תיארו את סיפור

⁶⁶ נתן אלתרמן, "אחד מן הגח"ל", הטור השביעי, א, עמ' 144. פורסם בדצמבר 1948, שנה לאחר פרסום "מגש הכסף".

⁶⁷ אניטה שפירא, "היסטוריוגרפיה וזיכרון מיתוס לטרון תש"ח", אלפיים, 10 (תשנ"ה), תל אביב: עם עובד, עמ' 13-15 (להלן: שפירא, "מיתוס לטרון").

הקרב על ירושלים, לרבות את פרשת לטרון, הכוללת עדויות המתארות את שליחתם של העולים החדשים לקרב לטרון שבוע לאחר בואם לארץ.⁶⁸ בשנות השמונים, בזמן שבו קבוצות נוספות ביקשו לתפוס את מקומן בזיכרון הקולקטיבי, שוב התעורר הפולמוס סביב פרשת לטרון ומבצע 'בן-נון א'. גם השירים שכתבו בנימין הרשב ואריה סיוון המייחסים לבן-גוריון את האשמה כמי "שֶׁסָלַל אֶת הַדֶּרֶךְ לְיְרוּשָׁלַיִם בְּעֶצְמוֹת נְעָרִים מִן הַשּׂוֹאָה".⁶⁹ יזהר סמילנסקי, שהיה צבר, מלוחמי דור תש"ח וממעצבי תודעתו של דור זה בספריו, כתב בשנת 1991 על "אחר הצהריים של המיתוסים":⁷⁰

בדיקת המיתוס [...] גם כדי להשתחרר מאצבעות העבר הקרות וגם להיפך, כדי לכבות מדורות כוזבות. [...] הפעם לא רק כדי להחליף מיתוס במיתוס כגון החלפת מיתוס מגש הכסף ששרו תמיד ברגש סביב האש המפצחת זרדים במיתוס עקדת הבנים ששרו ברכודך בכל מיני 'שיח לוחמים'. הפעם על הפרק ביטול כל מיתוס תש"ח. הקמת המדינה, המלחמות, הגיבורים, המנהיגים, החיילים, לרבות הנופלים במלחמה, אם אומנם היו אנשי מופת כפי שהשירים, ספרי הזיכרון והאנדרטאות זוכרים, או לא כך אלא כפי שהיה אז באמת ועל כן מה לנו ולהם.

יזהר יצא חוצץ נגד שקיעת המיתוסים כשקיעת פרחי העולש הכחולים. יזהר נאבק נגד הניסיון לפגוע בזיכרון הקולקטיבי של יפי הבלורית והתואר, למען אמת מחקרית המקעקעת מיתוסים.⁷¹ הדרך שבה השתלב קרב לטרון בזיכרון הקולקטיבי משקפת את התהליך הדינמי של ניכוס האירוע על-ידי קבוצות חברתיות משתנות ואת מיעוט השפעת המחקר ההיסטורי על תהליך זה.⁷² התבוננות במאבק על פרשת הקרבות במבצעי 'בן-נון' א' וב' בין קבוצות בחברה הישראלית מאז ימי מלחמת העצמאות – מלמדת על המאבקים לעיצוב הזיכרון הלאומי. בראשית ימי המדינה משלה בכיפה העילית (אליטה) המקורבת לבן-גוריון, וזו השפיעה על מיצובה של פרשת לטרון כסיפור מלחמת העצמאות. כמעט עשרים שנה לאחר מכן, לאחר שבמלחמת ששת הימים שבה ונכבשה משטרת לטרון, התחדש העיסוק בפרשה זו. גם לאחר הכתבות, המאמרים, הדיונים והתחקירים שהוכיחו כי מספר לוחמי הגח"ל בין הנופלים בקרבות לטרון לא היה גדול במיוחד, נותר המיתוס של קרב לטרון בתודעה כקרב שבו נשלחו חיילים משארית הפלטה למערכה, שכישלונה היה כמעט ידוע מראש.

⁶⁸ דומיניק לאפייר ולארי קולינס, ירושלים ירושלים, תל אביב: שוקן, 1978, עמ' 382-383.

⁶⁹ שפירא, "מיתוס לטרון", עמ' 33.

⁷⁰ יזהר סמילנסקי, "אחר הצהריים של המיתוסים", ידיעות אחרונות, מוסף התרבות, 5.7.1991 (להלן: סמילנסקי, "אחר הצהריים של המיתוסים").

⁷¹ במאמר הנוכחי לא תידון המחאה שעמדה במרכז מאמרו סמילנסקי כלפי מגמת ביטול מיתוס התקומה, שנועדה לפגוע במהותה הציונית של מדינת ישראל העצמאית.

⁷² שפירא, מיתוס לטרון, עמ' 10.

עם עליית הליכוד לשלטון בשנת 1977 החל סבב נוסף במאבק על הזיכרון. עליות (אליטות) חדשות, תקשורתיות, מזרחיות, בני דור שני למהגרים ולשואה החלו לתבוע את מקומן על 'מגש הכסף' בנרטיב הציוני, במגמה לנכס אותו גם לעצמן. במהלך זה עלה שמה של הדסה למפל. היא מוזכרת כאלחוטנית שנותרת עד הסוף, כלוחמת פלמ"ח בעלת השורשים מ'שם'. היא התאימה לדמות החצויה: מי שבאה מ'שם', אבל השתלבה 'כאן', ועדיין היה בה משם ומכאן.⁷³ אלא שלמפל לא נלחמה במבצע 'בן-נון א' שעליו ניטש המאבק, אלא בקרב ה"פחות חשוב", במבצע 'בן-נון ב'. וכך כאילו התנכל לה שר ההיסטוריה והסיט אותה שוב, להיות זו שעוקפת מסביב את מעגל החבורה.

מעשה הגבורה של הדסה למפל זכה בהערכה רבה כבר בימי הקרבות, ובתום מלחמת הקוממיות היא הייתה מועמדת לקבל את אות הגבורה.⁷⁴ נתיבה בן-יהודה מפרקת בספרה 1948 – בין הספירות את המיתוס הגברי בקרבות מלחמת העצמאות, המתגלה, לראייתה, כיומרה שאין לה כיסוי.⁷⁵ נראה כי רק כעבור שלושה-ארבעה עשורים הייתה בן-יהודה, לוחמת הפלמ"ח מתש"ח, יכולה להעלות את גרסתה החתרנית לסיפור הקרבות, תוך שימוש במינוח שונה: לא גברים נשים, אלא זכרים ונקבות. בן-יהודה הפקיעה את השיח הגברי-נשי לשיח סטרילי-ביולוגי ואפשרה מבט מפוכח ואחר משהיה נהוג. אלא שגם השיח הזה לא הועיל לסיפורה של למפל. הלוחמת הקרבית, לשיטת בן-יהודה, הייתה צריכה לפרוץ את הדרך לקבוצות השוליים (לוחמות במקרה הנדון) אל מרכז הזיכרון הלאומי. דרך סיפורה של הלוחמת הצברית ניתן לראות את ההשפעה ההדדית של המגדר והזיכרון. ההכרה של קשר זה אולי תאפשר בעתיד פרשנות נוספת למקומה של הלוחמת באשר היא.

עִזְבוֹן: יומנים ומכתבים

הצלחת ההנצחה של דמות מופת מותנית גם בקיומו של חומר בכתובים על אודותיה. למפל כתבה יומן, ובו שיחות עם היומן. בדומה לאנה פרנק הכותבת ל"קטי היקרה"⁷⁶ כך גם למפל כתבה ליומנה בגוף שני. מהקטעים שהובאו לעיל ומקריאת היומן כולו עולה דמותה של נערה צעירה, אינטליגנטית, המביטה על

⁷³ שפירא, "מיתוס לטרון", עמ' 29.

⁷⁴ על גבורתה של למפל בקרב, ראו: שמיר, בכל מחיר לירושלים, עמ' 284 (הערה 36); יצחקי, לטרון, עמ' 260 (הערה 34).

⁷⁵ יעל פלדמן, "שיון המינים או אפליה מגדרית? הטרילוגיה של הפלמ"ח מאת נתיבה בן יהודה", העבריות החדשות נשים בישוב ובציונות בראי המגדר, ירושלים: יד יצחק בן צבי, תשס"ב, עמ' 185 (ראו גם הערות 50-51).

⁷⁶ אנה פרנק, יומנה של נערה, תל-אביב: קרן, 1953.

סביבתה והבוחנת אותה בעיניים פקוחות. יש ביומן קטעים שבהם עולה חוש הומור דק מן הדק, כמו בדוגמה להלן:⁷⁷

במשך כל זמן הטיול טענתי כי בני אדם נורמאליים מתפשטים לפני לכתם לישון ולא להפך, יתושים נוראים ארחו לנו לשנתנו אלא שהיה קשה להם לחדור בעד לרובדי הבגדים הרבים ואנחנו נרדמנו וישנו שנת ישרים. הקיצור, הלכנו והלכנו וכשחזרתי לגבעת-ברנר הייתה מחצית ארץ ישראל דבוקה לסוליותיי.

ביומנה התייחסה לאירועים הלאומיים שהתרחשו סביב כמו המחלוקת בין סיעה ב' למפא"י, ביטול הספר הלבן וחוק הקרקעות,⁷⁸ לצד העיסוק בעולמה הפנימי. העדויות האישיות מציירות נערה הלומדת להסתגל ולשרוד בבדידותה ובזרותה שמתגעגעת כל הזמן אל הבית שעזבה. יומנה מאפשר לנו הצצה לעולמה כמתבגרת ומגלה רבים ממאפייני גיל ההתבגרות ה'קלסיים', כמו טפח מסיפור אהבתה לנתן מיר. "הדסה הייתה הראשונה מאתנו שהיה לה חבר ישראלי, צבר, וכמה קינאתי בה על זה", העידה הדסה מונטג, שהגיעה איתה מפולין.⁷⁹ הדסה הייתה הראשונה שהצליחה לחצות את הגבול המפריד בין ה'אנחנו' הצברים ל'הם' ילדי טהרן ולהתאהב בצבר הישראלי, האדמוני יפה התואר:

כשחזרתי מהטיול מצאתי בחדר את נ. איזו הפתעה. הרהרתי בו כל הדרך. הוא אני כבר לא יודעת מה אני כותבת. השתגעתי לחלוטין. הכיתה של נ. יוצאת מחר לשבוע למצדה אבל לא העדר הכיתה מדאיג אותי אלא העדרו של נ. [נתן].

אהבתה אינה נחשפת בגילוי רגשות ובעושר לשוני כפי שהתבטאה זהרה לְבִיטוּב ביומנה. נראה כי, לכאורה, הפכה למפל להיות 'אחת משלנו', אולם העיון ביומן מגלה את הכאב ואת הזרות שהיא חשה כל הזמן. לרבים מחבריה, גם לאחר שישים שנה, בא גילוי היומן בהפתעה גמורה. יומנה, כמוה, נחבא אל הכלים עוד כרבע מאה, עד שפורסם בכתובים, בעברית. היומן, שחלקים ממנו התפרסמו בספר שערך ותרגם מפולנית בן-ציון תומר, שאף הוא מי שבא מ'שם', כולל פרקי כתיבה מאת ילדי טהרן. היומן הוא פרק בספר ומתפרס על כחמישים עמודים. עובדות אלו שוללת אחד מן התנאים להנצחה מייד לאחר המלחמה כפי שהיו יומניהם וכתביהם של נחמיה שיין, יחיעם ויץ, אהרון (ג'ימי) שמי, דני מס, זהרה לְבִיטוּב, טוביה קושניר ועוד. דמויות אלו זכו להערצת בני דורם בחייהם והמשיכו להתקיים בתודעה הקולקטיבית שנות דור לאחר מכן הודות לעיזבון שהשאירו אחריהם – יומנים, מכתבים, מאמרים, יצירות ספרות ואמנות,

⁷⁷ למפל, היומן, 1.6.1945, עמ' 210.

⁷⁸ למפל, היומן, עמ' 217, 220 ו-225.

⁷⁹ זוסמן, ריאיון.

העוסקות בהווייה הצברית.⁸⁰ למפל, שלא זכתה להערכה רבה בחייה, ושסיפור גבורתה ומותה נשכחו – לא הצליחה להבקיע את חומות השכחה גם כאשר פורסם יומנה באמצע שנות השבעים.

סוכני הזיכרון

משפחות הנופלים וחבריהם הפכו לסוכני הזיכרון של יקיריהם, שהיו מושאי ההנצחה העיקריים מייד לאחר מלחמת העצמאות. לא כך היה במקרה של למפל. אמה ואחותה הגיעו לארץ בספטמבר 1948 וציפו לבואה. אופן מסירת הידיעה על מותה של למפל לאמה ולאחותה מצביע אולי יותר מכול על חוסר הקשר והתקשורת של השתיים עם גורמי ממשל ושלטון בארץ. זהו מקרה שבו אזלת יד, מבוכה, הלם והיעדר תשתית מנהלית (רישומי מנהל האוכלוסין ומנגנון קישור למשפחות במשרד הביטחון) כל אלה גרמו להתנהלות אומללה שאיש לא כיוון אליה. גם חבריה של למפל שידעו על בואה של המשפחה, אלה שהיו עדיין בשדה המערכה ובקרבות, בשרידה, באיחוי פצעי גוף ונפש – לא הרהיבו עוז לפגוש את אמה ואת אחותה. ההתנהלות המכאיבה ביחס לנופלים לא הייתה נחלת משפחת למפל בלבד. עיון במכתבי הורים למשרד הביטחון לאחר מלחמת העצמאות מלמד על תחושות קשות אצל ההורים. נוסף על הכאב האישי הקשה, על ההלם הכרוך באובדן, חוזרת ונשנית הטענה על אטימות לרגשות ההורים, על מרירות וכאב, על זלזול ואי־כבוד. "למה ביישו את זכרם הקדוש של אלה אשר נשכחו, האם בזדון? ההיו אלה בנים חורגים או חסרה לנו הפרוטקציה המתאימה", כתבה חוה גוספלד שבנה יחידה נפל בקרב חוליקאת.⁸¹

הדיווח על מותה של למפל כפי שסיפרה אחותה, מלמד על הזרות, על הניכור ועל הבדידות של השתיים. כל אלה מעידים עד כמה היו השתיים, אמה של הדסה ואחותה, זרות בהוויית הארץ, ולא מעוררות, חסרות קשרים ונטולות הבנה של המערכות הפועלות לשימור זיכרון הנופלים. בני משפחתה לא היו בעלי מאפיינים או אפשרות להנצחתה. גם שיוכה הקיבוצי לא עמד לה. היא עזבה את גבעת־כרנר, שבו שהתה עם 'ילדי טהרן', והקיבוץ לא נרתם להנצחתה.⁸² היא אינה מצוינת בחוברות הזיכרון לחללי תש"ח בגבעת־כרנר מפני שלא הייתה חברה בקיבוץ. גם כאן נראה שזכרה נפל בין הכיסאות.

⁸⁰ אלמוג, הצבר, עמ' 387; סיון, דור תש"ח, עמ' 158.

⁸¹ סיון, "ההורה השכול", עמ' 75. ראוי לציין כי אופן מסירת ההודעות על נפילת הבנים היה במקרים רבים לקוני או באיחור. גם 'קורבנם המוצדק' של הנופלים במלחמה לעצמאות ישראל היה גורם משמעותי בתחושות האבל של ההורים השכולים (ראו הערה 36). עם זאת, לאחר זמן ועיבוד האבל החלו להישמע טענות ההורים השכולים כלפי המערכת הממסדית.

⁸² סיון, דור תש"ח, עמ' 156.

הזרות של משפחת למפל היא מכשול לא רק בלימוד סיפורה של הבת לצורך הזיכרון האישי והמשפחתי, אלא גם להנצחתה במעגלים רחבים יותר. הנצחת נופלי תש"ח עמדה בזיקה ישירה לייצוגו של החלל בעילית (אליטה) של היישוב (קצין, בעל השכלה תיכונית, חבר קיבוץ). לאלה הייתה נגישות רבה יותר לאמצעי ביטוי המשמשים להנצחה, החל בשליטה בשפה, המשך בקשר להוצאות ספרים, וכלה במשאבים כלכליים וכו'.⁸³

בהיעדר קשר לשלטון, בהיעדר חיבור למנגנוני המדינה בשנותיה הראשונות, אי-אפשר שסיפור גבורתה של למפל יהפוך לחלק מקורפוס הסיפורים שעיצבו והשפיעו על התודעה הקולקטיבית. סיפורו של הצבר בחייו ובמותו סימל במידה רבה את הזהות הישראלית החדשה. זהות זו עברה אידאליזציה והטפסה (סטריטיפיזציה) בידי הממסד ובידי הצברים עצמם.

דמותה של למפל נפלה קורבן להדחקת כישלון הקרבות בלטרון. גבורתה, קור רוחה ומסירותה לא זכו לתהודה שלה הייתה ראויה. לא היו לה חברים קרובים שיספרו עליה כמו על ג'ימי, לא גוף כלשהו שיקדם את סיפורה, ונבצר ממשפחתה לקדם את הנצחתה בגלל מגבלת זרות השפה העברית. גם המלצתו של לסקוב להעניק לה את אות הגבורה – לא התקבלה. זכרה לא נשמר, והמשפחה לא הייתה בקשר עם החברים. רק בשנת 1959 נפגשה לראשונה חברתה, ליה טון-אופנבך, עם המשפחה.⁸⁴ רק בשנות השבעים החלה סטלה פרוכטר, אחותה של הדסה, ללמוד על קרב לטרון מספרם של לאפייר וקולינס מפני שהספר נכתב בשפה לועזית שבה שלטה.⁸⁵ רק אז החלה לומדת על הקרב ועל גבורת אחותה.

נדמה שככל שעוברות השנים, חלים שינויים בדפוס הנצחה, במיתוס הגבורה ובדימוי של הצבר, שינויים מהיבטים היסטוריים, סוציולוגיים ופסיכולוגיים. בחינת ההתפתחות הזאת גם מהזווית הפסיכולוגית מעניינת בשל ההקבלה לתהליך האבל ולשלביו. במאמר שכתבו החוקרים, ויצטום ומלקינסון, הם מקבילים בין שלבי האבל להתפתחות אירועים לאומיים באופן סמלי במישור החברתי וכן את הזיקה בין היחיד לחברה.⁸⁶ לראייתם, השלב הראשון בתהליך האבל הוא אידאליזציה והשכחה, שהוא מקביל לתקופת טרום המדינה עד מלחמת ששת הימים – שיאה של תקומת המדינה. השלב השני בתהליך האבל האישי הוא מחאה וחיפוש; המקביל למלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים

⁸³ שם, עמ' 155.

⁸⁴ אופנבך, ריאיון.

⁸⁵ פרוכטר, ריאיון.

⁸⁶ אליעזר ויצטום ורות מלקינסון, "מ'מגש הכסף' עד 'מי יזכור את הזוכרים': היבטים פסיכולוגיים של אבל בניתוחים היסטוריים וספרותיים", אלפיים, 12 (1994), תל-אביב: עם עובד, עמ' 216.

במישור הלאומי. בשלב השלישי חש המתאבל דיסאורגנזיציה, אשמה, ייאוש ובלבול. במקביל, ניתן לראות את מאפייני השלב הזה במחאה ובייאוש בעקבות מלחמת יום הכיפורים, שהתפרצו מחדש במלחמת לבנון הראשונה בשנת 1982 בצורה גלויה ופומבית. השלב הרביעי, ארגון מחדש המורכב מבחינה חברתית מחשבון נפש ובחינה מחודשת של המיתוסים. זהו השלב שבו מצויה החברה הישראלית מראשית שנות התשעים; תהליך שהועצם אחרי רצח רבין. להמחשת רעיונם זה מציעים החוקרים את פרשת הקרב בלטרון בשלב הראשון לעומת תיאורו בשלב השלישי.

מעניין ללמוד בהקשר זה על שני מקומות, שבהם העניין בדמותה של למפל מבשיל לכדי הנצחתה באופן ממוסד בשני העשורים האחרונים. האחד, קריאת רחוב על-שמה בירושלים. בפרוטוקול ישיבת הוועדה לשמות של עיריית ירושלים מתוארים חייה בקצרה, מצוינת עובדת היותה מילדי טהרן, ומתואר מעשה גבורתה בקרב לטרון. בסעיף 'הדים למעשה גבורתה של הדסה' נאמר: "הדסה ז"ל הייתה החיילת היחידה שנהרגה בין מאות לוחמים שנהרגו בקרבות לטרון. קציני הלגיון הופתעו מאומץ ליבה וציינוהו שנים רבות אחר כך במפגשיהם עם קציני צה"ל". כמו כן הועלתה הנקודה המגדרית:⁸⁷

בין 12 מקבלי אות הגבורה בתש"ח אין לוחמת אחת. מח"ט החטיבה [הכוונה למג"ד חיים לסקוב] אליה השתייכה מציין את שמה בהקשר של אותות הצטיינות ו- 12 מקבלי אות הגבורה והיא היחידה המצוינת בשמה בדברו על קרבות לטרון.

נימוק נוסף היה: "מספר לוחמים כיזהר ערמוני וירמי ברודנוב ז"ל ועוד הונצחו ע"י קריאת רחובות על שמם בירושלים. אל יפקד מקומן של נשים גיבורות כדוגמת הדסה למפל ז"ל".

באתר יד לשריון שבלטרון התחילה הנצחתה הייחודית של למפל בשנות התשעים. באתר מתנוסס קיר הנצחה לחללי השריון שעליו חקוקים אלפי שמות חללי חיל השריון בצורה שוויונית. השמות מופיעים ללא ציון דרגה, רק השם הפרטי ואחריו שם המשפחה.⁸⁸ מערך ההדרכה המיועד לקהל הבא ממוסדות חינוך, לחיילי צה"ל ולמבקרים אזרחים מבליט את סיפורה של למפל בשל המאפיינים הייחודיים לה: בחורה שהתעקשה להשתתף בחזית הלחימה ונפלה בקרב. בפרק הסוקר את פועלה מתוארת נפילתה של בחורה עזת נפש וברוכת

⁸⁷ דוח מס' 5 משיבת המועצה לשמות רחובות, עיריית ירושלים, 24.4.1995. ההחלטות אושרו בישיבת מועצת העירייה מיום 30.5.1995.

⁸⁸ יצוין כי על מצבת הזיכרון לנופלים במלחמת ויטנאם בווינגטון חרותים שמות הנופלים בקיר שחור נמוך, שמות שאפשר לגעת בהם ולחלוק להם כבוד באבל הפרטי והציבורי. ראו: ג'ורג' ל' מוסה, הנופלים בקרב, תל אביב: עם עובד, 1993, עמ' 222.

כישרונות, כמו גם הנסיבות הטרגיות הנלוות לסיפורה: 'ילדת טהרן' שאמה ואחותה הגיעו לאחר נפילתה.⁸⁹ הסיפור האישי של למפל המודגש במערך ההדרכה של האתר מבטא במידה רבה את מגמת האטומיזציה בתהליך ההנצחה כיום: ההתבוננות בכל אדם כפרט, ולא כחלק מהכלל. זהו תהליך הנובע מתהליך שהסתמן כבר בסוף שנות השבעים, שבו התמעט משקלה של החברה המגויסת בפרופיל החברה הישראלית,⁹⁰ וגבר קולו של היחיד על פני קולו של הכלל. תהליך זה התעצם בעשור הראשון של המאה ה-21, עם עליית מעמדה של התקשורת והשפעתה החברתית. אמצעי המדיה על שלל ערוציהם מאפשרים ביטוי ונגישות ליחידים ולמגזרים מגוונים בחברה הישראלית. סיפורה של למפל, הלוחמת הקרבית, תורם לעיצוב התודעה הקולקטיבית הישראלית, והוא תואם את השלב הרביעי בהתמודדות הלאומית עם האבל – חשבון נפש ובחינה מחודשת של המיתוסים.

סוף דבר

ניתן לומר שהחברה הישראלית עד לשנות התשעים התעלמה מסיפורה של למפל הלוחמת הקרבית. רק בשלהי שנות השמונים החל שינוי בדימוי הנשי ובתפקידיו המגדריים, בעיקר בזכות הדור השני של ילדות המדינה. אלו, הבנות של נשות תש"ח שגדלו עם הגלולה ועל הג'ינס, חוו בכגרותן את המהפך הפוליטי הכלכלי ואת שקיעת האידאליזם הציוני בעת מלחמת לבנון והאינתיפאדה. דור זה משפיע בכלכלה, בחברה בפוליטיקה ומתבלט בספרות ובתקשורת. מהפכה זו מתקיימת גם בצבא. עתירתה של אליס מילר נגד אי-קבלת נשים לקורס טיס בשנת 1994 הייתה תקדים משפטי. כמו כן היא פתחה את מרבית המקצועות בצה"ל לשני המינים. גם המוגבלויות הפיזיות שייכלו להיות בעיה בתפקידים מסוימים קיבלו מענה באמצעות פתרונות טכנולוגיים מתקדמים. הודות למכשור החדש ולהתקנת התשתיות האוטומטיות נדרש מהמפעיל או מהמפעילה כושר טכנולוגי והכרני (קוגניטיבי) שקיים בידיים ובראש. מצב זה אפשר לשבץ חיילות רבות במערך הטכנולוגי הצבאי.⁹¹ ביולי 2006 נהרגה במלחמת לבנון השנייה רס"ל קרן טנדלר, מכונאית מוטסת ראשונה במערך ה'יסעור'. כמו למפל, פולד, בן-יהודה ולוחמות שהוכשרו לתפקידים בקרב כשישים שנה לפנייה, גם טנדלר, לחצה להצטרף לטיסה קרבית. טנדלר השתייכה לדור לוחמות חדש בצה"ל,

⁸⁹ מהריאיון עם דבורי ברוגר, מנהלת מערך ההדרכה וההנצחה ב'יד לשריון', אוקטובר 2009.

⁹⁰ באומל, גיבורים למופת, עמ' 310.

⁹¹ מדברי תא"ל אמיר רוגובסקי בדיוני הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת בנושא שילוב נשים לוחמות בצה"ל, 22.7.2009, עמ' 22. אתר הכנסת <http://www.knesset.gov.il/protocols/search.asp?vaada=11/>

כאלו שמרבית מקצועות הלחימה פתוחים לפנייהן, ועדיין היציאה הממשית אל הקרב אינה ברורה מאליה. סג"ם קרן קאופמן, קצינת תצפיות ששירתה בהר דב לאחר נסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000, אמרה:⁹²

אני מנסה לדמיין סיטואציה שבה חיילת נהרגת בפעילות מבצעית וזה משהו שלא מסתדר לי בראש. אני גם לא רוצה לתאר מה יהיו התגובות בצבא ומחוצה לו אם אסון כזה יתרחש. תאר לך מה היה קורה אם חיילת הייתה נופלת בשבי החיזבאללה. אני חושבת שבאותו יום היו סוגרים את כל התפקידים שקיימים בצבא לבנות.

הריאיון עם קאופמן התקיים בשנת 2005, שנה לפני נפילת טנדלר. גופתה של טנדלר הייתה הגופה היחידה שנותרה בשדה הקרב, והיא חולצה במבצע מיוחד של לוחמי יחידת 'שלדג' ויחידת החילוץ והפינוי 669. נמצא שגם כאשר ניתנה לחיילות אפשרות להצטרף לקורס טיס ולקורס חובלים, עדיין נתפס קולן כפחות-משקל בשיח הציבורי בישראל. הקול השלטני (דומיננטי) בשיח הפוליטי בישראל הוא קולם של בכירי מערכת הביטחון, ובשיח החברתי, השפעת נציגי המפלגות הדתיות והפטריארכליות רבה משל הקול הנשי.⁹³

שישים השנים שעברו מאז מלחמת העצמאות מאפשרות לבדוק את התפתחות הזיכרון הקולקטיבי ואת דרכי הנצחתם של מגזרים ומגדרים בפנתאון הישראלי. מה קרה לזיכרון הישראלי הקולקטיבי הגברי והלאומי במהותו? האם השינויים שעוברת החברה הישראלית ובמסגרתם גם מיתוסים מכוננים כמו 'מיתוס הצבר' ו'מיתוס דור תש"ח' מאפשרים שינויים גם בקורפוס הדמויות המעצב של הסיפור הישראלי? המיתוסים המכוננים הם כמו פרחי העולש הכחולים הפורחים בבוקר והקמלים עם ערב. כך בחר הסופר ס' יזהר לתאר את אחר הצהריים של המיתוסים. במאמר שכתב בשנת 1991 טען סמילנסקי כי בלי מיתוסים, אידאולוגיות וערכים נשגבים לא היו קמות אומות ולא היו נולדות מהפכות.⁹⁴ בחלוף השנים, ב"אחר הצהריים של המיתוסים", כפי שהגדיר זאת, יש מקום למחקרים ולמלומדים שיבחנו מה היה "באמת", ומדוע קמלו פרחי העולש? אולי כדי לפרוח מחדש בשחרו של עידן חדש.

הניסיון לבדוק מחדש את מערכת הערכים הישראלית מהעשור הרביעי ואילך לקיומה של המדינה מתחיל בדמות הצבר ומנסה לנפץ את הישראליות הקיימת, האתנוצנטרית ולהופכה לזהות חדשה, אוניוורסלית יותר. סוכני הזיכרון

⁹² המחברת הקדישה את המאמר לתלמידתה קרן טנדלר, שנפלה בעת כתיבת המאמר בלבנון. יופי תירוש, "אליס בארץ ההמראה, הרהורים על השתקפויות הגוף הנשי בשיח על שילוב נשים בתפקידי לחימה בישראל", עיונים במשפט, מגדר ופמיניזם, תל אביב: נבו, 2007, עמ' 934.

⁹³ באומל, "היינו שם אתם", עמ' 456.

⁹⁴ סמילנסקי, "אחר הצהריים של המיתוסים".

המוסדיים כמו מערכת החינוך, העיריות, צה"ל, תנועות הנוער ונוספים מנסים זה כשני עשורים לקדם את זכר הנשים. ביתר שאת ניכרת בתחום זה השפעת התקשורת על מגוון ערוצי הכתובים והאלקטרוניים. במקביל החלה גם ההתמודדות עם ה'אחר', מי שבא מתרבות הגולה השונה, מהסיפור שסופר.⁹⁵ הרחבת הזיכרון הקולקטיבי האחיד והמונוליטי מאפשרת העמקה, העשרה והרחבה של העיסוק בשאלות מהותיות של הזהות הישראלית.

אולי מתוך שימור הזיכרון בשכחה, כפי שאמר עמיחי, ניתן יהיה להתבונן בסיפורה של למפל, על רקע המיתוסים הקמלים כפרחי העולש. בפרשת חייה של למפל היו נדבכים שיכלו לשמש כבסיס להנצחתה כבר בתום מלחמת העצמאות. מעשה גבורתה, יומנה, ציוריה והדרמה שבתולדות חייה היו בסיס מרשים מאוד להנצחתה. אבל הרכיבים הללו אינם יכולים בהכרח להיות מסד להבניית המיתוס. למפל, כפי שתיארו אותה חבריה, הייתה סגורה ועצורה, ופחות כריזמטית ובולטת מזהרה לְבִטְוּב. היא הייתה קטנת קומה, בעלת חזה גדול, שבתקופתה היה סממן נשי שהוסתר מאחורי חולצות רחבות וביגוד מרושל וגברי. לוחמת בעלת סממנים נשיים מובהקים כמו למפל, לא נדרשה להדגיש את נשיותה במדינה קולטת עלייה, בעלת קשיי ביטחון.

"מי זֹכֵר אֶת פְּרֵי הַיַּסְמִין" שאל עמיחי במחזור שיריו "ומי יזכור את הזוכרים?"⁹⁶ כולם שרו על ריח היסמין העולה מהפרח הלבן, שריחו עז וחייני בני יום. אך מי יזכור ויכתוב על הפרי? "כִּלְמֵ שְׂרוּ שְׂכוּרִים לְפָרְחֵי הַיַּסְמִין / לְחֵיחֵם הָעֵז לְלִבָּנֵם עַל עֵלִים אֲפֵלִים / לְכַח פְּרִיחָתָם וְלְעֶצְמַת חַיִּיהֶם / הַקְּצָרִים, פְּתִי הַפְּרָפֵר וְכַחֲנֵי הַכּוֹכְבִים. אֵף אֶחָד לֹא שָׁמַע עַל פְּרֵי הַיַּסְמִין, / וּמִי יִזְכֹּר אֶת הַזּוֹכְרִים?". מי יזכור את הדסה למפל? שלא זהרה כפרחי היסמין, שהייתה שונה ואחרת, שנדרש מאמץ מיוחד להכיר וללמוד את סיפורה.

במדינת ישראל במאה ה-21 כבר מופרט הזיכרון הקולקטיבי, וסיפורי נשים, מהגרים ואחרים נכללים בו. זה כשלושה עשורים תופסות הנשים מקום גדל והולך בתחומי החברה, הכלכלה, הפוליטיקה והתרבות; דרך בדיקה וגילוי של מקומן ותפקידן בהיסטוריה, בזיכרון ובתודעה הקולקטיבית. סיפורה של למפל נשמר, כפי שציין עמיחי, בעזרת השכחה. לא שכחה מוחלטת אלא כזו ששימרה אותו כדי להבשיל, כפרי היסמין להיות מסופר ומוזכר. החברה הישראלית מבקשת כעת לזכור את היחידים כי "לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם".⁹⁷ רכיבי החברה הישראלית במאה ה-21 מחפשים דמויות הזדהות נוספות. דמויות התואמות את

⁹⁵ באומל יהודית, "גשרים בין אתמול ומחר: מקומה של תרבות הגולה בסיפור חייהן של גיבורות העלייה החמישית", קתדרה, 114 (טבת תשס"ה), ירושלים: יד יצחק בן-צבי, עמ' 123.

⁹⁶ יהודה עמיחי, פתוח סגור פתוח, עמ' 176.

⁹⁷ זלדה, שירי זלדה, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשמ"ה, עמ' 117.

התנאים ואת הנסיבות שהשתנו, אך עדיין עונות על ערכים ועל צרכים של חברה מתהווה ולוחמת על קיומה. החברה הישראלית נתונה בסימן שינוי ערכים לאומיים וחברתיים מתמיד. שינויים אלה משתקפים נאמנה בגיבורי המופת שהיא בוחרת להעלות על נס, ובדרך שבה היא בוחרת להנציחם.

עם שחר במולדת

בתצלום שגודלו כגודל שתי קופסאות גפרורים נראית הדסה למפל ראשונה משמאל ולידה הדסה מונטג'וזוסמן.
אוסף כרמלה וילק צינס, גבעתיים